

امامی خوبی، محمدتقی، تاریخ امپراتوری عثمانی، ویراستار علمی: حسن حضرتی، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، تهران ۱۳۹۵، ۲۵۵ صفحه.

تشکیل امپراتوری عثمانی یکی از مهم‌ترین رویدادهای تاریخی است که، به سبب عمر طولانی (نزدیک به هفت قرن) و متصرفات وسیع، تأثیر بسیاری بر تاریخ بخش‌های مهمی از قاره آسیا و اروپا داشت. هم‌جواری قلمرو عثمانی با ایران و داشتن مرزهای گسترده، همان‌گونه که ارتباط‌های وسیع و همه‌جانبه سیاسی، اقتصادی و فرهنگی را میان ایران و عثمانی ایجاد کرد، در دوره‌هایی نیز سلاطین حاکم بر این دو سرزمین را در میادین جنگ رویاروی یکدیگر قرار داد. از این رو، شناخت تاریخ عثمانی و چگونگی تعامل یا تقابل آنها با دیگر دول نه‌تنها به آگاهی ما از تاریخ آسیا و اروپا کمک شایانی می‌کند، بلکه مهم‌تر از آن، دیدی وسیع و نگاهی عمیق برای شناخت هرچه بیشتر تاریخ ایران، به‌ویژه نسبت به دوره‌هایی که هم‌زمان با تاریخ عثمانی است، در اختیار می‌گذارد، که بی‌شک این شناخت بدون آگاهی از تاریخ عثمانی ناقص خواهد بود. با در نظر داشتن این مهم، به اهمیت تألیف و چاپ کتاب تاریخ امپراتوری عثمانی تألیف دکتر محمدتقی امامی خوبی پی می‌بریم.

نویسنده کتاب را با پیشگفتاری مختصر، اما مفید، آغاز کرده است و سپس در مقدمه به ضرورت مهاجرت ترکان از سرزمین اصلی‌شان، که به نظر بیشتر مورخان پیرامون

کوه‌های آلتایی در آسیای مرکزی بود، به سرزمین‌های دیگر، سپس به تلاش سلجوق، رهبر غزها، برای اتحاد و اسلام آوردن ترک‌ها، و در نهایت، تشکیل سلسله سلجوقیان، به عنوان اولین امپراتوری مسلمان در قرن پنجم هجری/ یازدهم میلادی در شرق میانه پرداخته است. انسجام مطالب مقدمه نشان از تسلط نویسنده به تاریخ دوران مورد بحث دارد و کاملاً خواننده را در جریان پیش‌زمینه‌ها و ضرورت مهاجرت تدریجی و قدرت گرفتن ترکان قرار می‌دهد.

مطالب اصلی کتاب در هشت فصل (هر فصل شامل چندین عنوان) آمده، سپس نتیجه و در پایان، کتابنامه شامل منابع و مطالعات فارسی، مقالات، منابع و مطالعات لاتین (بیشتر به زبان ترکی) ارائه شده است.

نویسنده در فصل اول، با عنوان «آناتولی از ورود سلجوقیان تا تشکیل دولت عثمانی»، پیش از ورود به بحث اصلی، به ورود سلجوقیان به خراسان تا تشکیل دولت سلجوقی پرداخته است. مهم‌ترین موضوعات این فصل مشتمل است بر بررسی اوضاع جغرافیایی و فرهنگی آناتولی قبل از ورود ترکان؛ اوضاع امپراتوری بیزانس در آستانه تشکیل حکومت عثمانی؛ توجه به اهمیت عامل جمعیتی آناتولی در شکل‌گیری عثمانی؛ شرایط اجتماعی، اقتصادی و تاریخی آناتولی قبل از شکل‌گیری دولت عثمانی؛ گسترش شهرنشینی و شکل‌گیری سازمان اخیان در آناتولی که از عوامل مهم زمینه‌ساز امپراتوری عثمانی به شمار می‌آید.

فصل دوم، با عنوان «تشکیل دولت عثمانی (از تأسیس تا اقتدار)»، به بررسی چگونگی آغاز گسترش نفوذ عثمانی در روم ایلی و بررسی عوامل شکست عثمانی از امیرتیمور و بازسازی دوباره عثمانی‌ها؛ طرح مشکلات داخلی و پیروزی عثمانی در نبردهای چالدران و قاهره و حل موقتی مشکلات شرق عثمانی؛ عظمت عثمانی و تبدیل آن به امپراتوری جهانی و گسترش آن از سمت غرب با پیروزی‌های درخشان در اروپا، و از سمت شرق در عراقین (عجم و عرب) شامل تصرف تبریز و چند ناحیه در عراق (بصره، بغداد و حلب) اختصاص یافته است.

نویسنده در فصل سوم، با عنوان «دولت عثمانی در دوره رکود و توقف»، به بررسی موضوعاتی از جمله افول قدرت و عقب‌نشینی عثمانی‌ها از وین به کارلوفچه، تحولات بالکان و وضعیت عثمانی بعد از معاهده کوجوک قینارجه پرداخته است.

فصل چهارم، که در مقایسه با فصل‌های دیگر نسبتاً مفصل است، «عصر اصلاحات» نامیده شده و به مباحثی چون اصلاحات دوره عبدالحمید اول، سلطان سلیم سوم و سلطان محمود دوم؛ و همچنین به صدور فرمان تنظیمات و اصلاحات پرداخته شده و سپس مسائل و مشکلات عثمانی‌ها مانند نبردهای کریمه، مسئله ارامنه، مسئله کرت و جنگ یونان و عثمانی، مسئله مقدونیه، مشکلات عثمانی در دوره مشروطیت دوم و نبردهای عثمانی با ایتالیا و بالکان، و سرانجام از دست دادن آخرین نواحی تحت فرمان آنها در بالکان و شمال آفریقا بررسی شده است.

«جنگ جهانی اول و فروپاشی»، عنوان فصل پنجم کتاب است که نویسنده در آن به مباحثی چون تأثیر این جنگ در سقوط امپراتوری عثمانی، نقش و تلاش‌های آتاترک در انعقاد معاهده صلح لوزان، که هدف عمده آن تثبیت مرزهای عثمانی بود، و نیز عوامل مؤثر در فروپاشی امپراتوری عثمانی پرداخته است.

یکی از ویژگی‌های ارزنده کتاب *تاریخ امپراتوری عثمانی* آن است که نویسنده فقط به تاریخ سیاسی عثمانی بسنده نکرده و در فصل‌های ششم تا هشتم مباحثی را مطرح کرده است که برای روشن‌تر شدن زوایای مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی دوره عثمانیان بسیار اهمیت دارد. در فصل ششم، با عنوان «تشکیلات اداری، نظامی و علمی»، موضوعاتی نظیر ساختارهای اداری و نظامی (زمینی و دریایی)؛ سیاست‌ها و سازمان‌های مالی؛ تجارت؛ ایجاد سفارتخانه‌ها و نقش سفیران در تحولات امپراتوری عثمانی به تفصیل معرفی و بررسی شده است.

در فصل هفتم، با عنوان «فرهنگ، هنر و ادبیات»، ادبیات عثمانی؛ نقش زبان فارسی در دولت عثمانی؛ و تأثیر مؤسسه‌های بیزانس بر عثمانی بررسی شده است.

فصل هشتم، با عنوان «تحولات فکری»، آخرین فصل کتاب است که در آن مباحثی مانند جریان‌های فکری شکل‌گرفته در امپراتوری عثمانی از قرن هجدهم

میلادی تا فروپاشی آن؛ فکر مشروطیت؛ چگونگی پیدایش اندیشه اتحاد عالم اسلامی؛ مسئله خلافت در عثمانی؛ گسترش اتحاد عالم اسلامی در دوره عبدالحمید دوم؛ شکل‌گیری جمعیت اتحاد و ترقی؛ و سرانجام علل گرایش اتحادچیان به پان‌ترکیسم مطرح شده است.

پایان‌بخش کتاب، «نتیجه» است که نویسنده، با جمع‌بندی کامل از موضوع مورد بحث، در آن مهاجرت ترکان را که تا قرن ۸ق/ ۱۴م تداوم داشت، به سه مرحله تقسیم کرده است که عبارت‌اند از: «۱. در نبرد قراختاییان و خوارزمشاهیان؛ ۲. شکست سلجوقیان از خوارزمشاهیان؛ ۳. شکست خوارزمشاهیان از مغولان» (ص ۲۴۳). از دیگر نکات مهمی که نویسنده در این قسمت از پژوهش خود بدان اشاره کرده موضوع مهاجرت تدریجی بسیاری از دولتمردان فارسی‌زبان از ایران به سرزمین عثمانی است. نویسنده درباره نقش امپراتوری سلجوقیان در گسترش فرهنگ و هنر ایران اسلامی چنین آورده است:

... فقط امپراتوری سلجوقی بود که، با تکیه‌گاه قبیله‌ای خود و با استفاده از دولتمردان ایرانی، دنیای اسلام را از نو قدرت بخشید و، با تصرف آناتولی و کوچاندن قبایل مختلف ترکمن به آن قلمرو، زمینه ترک و مسلمان شدن آناتولی و گسترش فرهنگ و هنر ایران اسلامی در آن را فراهم آورد (ص ۲۴۴).

نویسنده در ادامه بخش «نتیجه»، با نگاهی کلی، به قدرت گرفتن امیرنشین عثمانی در اواخر قرن ۷ق/ ۱۳م و رهبری عثمان تا اوج قدرت امپراتوری عثمانی می‌پردازد و این بخش را با بیان موضوع افول و تجزیه قلمرو عثمانی تا تشکیل جمهوری ترکیه در ۱۹۲۳م/ ۱۳۴۲ق به پایان می‌رساند.

در پایان کتاب، دو تصویر از قلمرو عثمانی و فهرستی از منابع فارسی و لاتین درج شده است.

هدی سیدحسین‌زاده